

KÜLÖNFÉLÉK.

A Protestáns Szemle új szerkesztője. A „Protestáns Szemle“ f. évi első füzetében az új szerkesztő, Ravasz László, beköszöntőjében a protestántizmusnak oly szép és messze kiható értelmezését adja, amely méltán figyelmet érdemel s minden vallásos, szabadelvűen gondolkozót örömmel tölthet el. Csak az a kérdés, hogy megfelel-e ez az értelmezés a protestáns elnevezésnek, fedí-e annak történeti származását, úgy szólva, az egyháztörténeti könyvekben történt anyakönyvezését? Mi szívesen vesszük ezt az értelmezést. De vajjon fedí-e ez a kálvinizmust, amelyre a reformátusok oly gyakran hivatkoznak; sőt egy részök magokat tartják a protestántizmus letéteményeseinek, kizárólagos képviselőinek? Mert ismeretes dolog, hogy vannak, akik minket unitáriusokat sem ismernek el protestánsoknak s a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságból is kizártak volt. Vajha teljesedésbe menne Ravasz Lászlónak beköszöntőjében a protestántizmusról adott értelmezése s a mivel azt végzi, megtalálná ahhoz a szíveket is, a kik meghallgassák.

Államtitkárváltozás a közoktatási minisztériumban. Benedek Sándor, a közoktatási minisztérium politikai államtitkára a közigazgatási bíróság másodelnökévé neveztetvén ki, megvált állásától s helyét *Ilosvay Lajos*, műgye-
tomi tanár, a magyarlápósi kerület orsz. képviselője foglalta el. Tisztelettel üdvözöljük az új államtitkárt, aki intézetünkben tett érettségi vizsgálatot s háláját egy néhány évvel ezelőtt egy alapítvány tevésevel fejezte ki az intézet iránt. Hisszük, hogy elismert széleskörű tudományos műveltsége és nemes egyénisége működését áldásossá teszi a magyar kultúrára. A közoktatásügy terén több nagyfontosságú kérdés vár megoldásra. Hogy csak egy néhányat említsünk, ott van az új egyetemek szervezése, a testi nevelés, a tanárképzés, a középiskolai tanterv reformja, amely az újabb kor felfogása szerint szükséges, nagyobb átalakítást igényel. Ezek mélyreható és sokféle vonatkozásukban kényes kérdések, melyeknek megoldásához hazánk kulturális haladása és a jövő nemzedék erkölcsi és intellektuális érdekei fűződnek. Reméljük, hogy e személyi változások e fontos kérdéseknek előnyére válnak.

Az adminisztratív államtitkárságra gróf Klebelsberg Kunó közigazgatási bíró neveztetett ki. Egy harmadik államtitkári állás is szerveztetett, melyre Madách Emánuel min. tanácsost léptették elő.

Szavazás a tiszánineni református püspöki állásra. A szavazatokat jan. 8-án vette számba egy bizottság. Az érvényes szavazatok közül dr. Tüdős István miskolci lelkész kapott 181-et, Radácsi György sárospataki theol. tanár, egyházkerületi főjegyző 110-et, Révész Kálmán kassai lelkész, abauji esperes 77-et. A szükséges abszolút többséget egyik sem kapta meg. Radácsi György az első szavazat eredményének kihirdetése után a jelöltségtől visszalépett s így dr. Tüdős István megválasztása valószínűnek látszik.

Antal Gábor (1843—1914), a dunántúli ref. egyházkerület püspöke jan. 14-én Komáromban meghalt. Rangban a legidősebb ref. püspök volt s mint ilyen az egyetemes konventnek egyházi elnöke. A Prot. Irodalmi Társaság elnöke, a Dunántúli Közmívelődési Egyesület egyik megalapítója. A főrendi háznak tagja s e minőségében különösen népoktatási kérdésekben többször szólalt fel. Halálával nemcsak a ref. egyházat, hanem az egész protestantizmust nagy veszteség érte. Temetésén, mely nagy és impozáns részvét mellett folyt le, megjelentek Tisza István gróf, egyházkerületi főgondnok, a többi ref. egyházkerületek és az ev. egyház képviselői. Komoly püspökjelöltek: dr. Németh István pápai teol. tanár, főjegyző, dr. Antal Géza orsz. képviselő és Székely Antal.

A Zoványi-ügy elintézése. A ref. egyetemes konvent birósága — mint ismeretes olvasóink előtt — Zoványi Jenő sárospataki teol. tanár perújítási kérelme alapján Zoványit még a múlt évben visszahelyezte állásába. Az egyházkerület azonban nem hajtott végre az ítéletet. Fizetését utalványozta ugyan, de nem engedte tanítani. Zoványi föllebezett az egyházkerület e határozata ellen. A konventi bíróság kimondotta, hogy az egyházkerület Zoványinak nemcsak fizetni tartozik, hanem köteles azt is megengedni, hogy állását elfoglalhassa s előadásait is megtarthassa. Ezzel talán vége lesz ennek az ügynek, amely külföldön is figyelmet keltett s amely annyi kellemetlenséget okozott egy embernek tudományos meggyőződésének nyílt és őszinte hirdetése miatt.

Felhívás az európai keresztény egyházakhoz. A svájci ref. egyházak szövetsége és Waadt kanton nemzeti egyházának zsinati bizottsága lelkes hangú felhívást bocsátott ki az európai keresztény egyházakhoz a világbéke érdekében a két Balkánháború szomorú alkalmából. A két Balkánháborúban 300000 ember maradt a csatatéren, s ugyanannyi vagy talán még több lett örök életére nyomorék. Özvegyek és árvák ezerei siratják kenyérkeresőjüket és sóhajtoznak elhagyatott szegénységükben. Termékeny mezők állanak pusztán, miveletlenül; faluk és városok romjaikban. A durvaságnak és kegyetlenségnek elrettentő példái folytak le szemünk előtt. És ezt tehetetlenül nézte Európa 19 százóvvel azután, hogy Judea mezerein felhangzott a szózat: Békeség a földön az embereknek.

Százezrek állanak ma is fegyverben, minden percben készen az öldöklésre. 1880-ban a hat európai nagyhatalom 3600 millió frankot adott ki 2,650.000 békelétszám mellett. 1910-ben ez a kiadás 7100 millióra emelkedett s a békelétszám 3,800.000 emberre. 1914-ben 4,200.000 ember áll fegyverben s a költség 8 milliárd frankra megy.

A nagyhatalmak példáját a kisebb államok is követik s erejükön felül fegyverkeznek. Ha háborús bonyodalmak nem lennének, Európa katonai költsége 1914-ben 5 millió ember mellett 9 és fél milliárd frank lesz. És ide kell számítani ennek az 5 millió embernek a keresetét, akik produktív munka helyett polgártársaik keresetére vannak utalva. Ha átlagosan egy ember évi keresetét 1200 frankra tesszük, ebből 6 milliárd frank indirekt évi kiadás származik.

Megérdemli-e ez az állapot a civilizáció nevét? Jövő évszázadok teljes joggal fogják ezt az állapotot, melyben az erő a jogot elnyomja, a barbárság nevével illelhetni.

És az egyházak, melyeknek egyenes feladata az igazság, szeretet és béke országának megteremtése, megtették-e mindent, amit megtehettek volna céljuk érdekében? Dolgoztak-e azon, hogy a népeket egymáshoz közelebb hozzák? Hogy szüntelenül emlékeztessék, hogy a nemzetek és egyesek nagysága nem abban áll, hogy más népeket leigázzanak, hanem hogy az emberiségnek minél többet szolgáljanak? Nem dicsőítették-e a vezetők közül sokan a háborút, mint isteni intézményt, ahelyett, hogy azt az emberi önzés legrettenetesebb nyilvánulásának mondták volna?

Elismerjük, amit az egyházak az utolsó évszázadokban a háború borzalmainak enyhítésére tettek; de ez rettenetes kevés ahhoz képest, amit tehettek volna. Kötelességüknek ez elhanyagolása nem tarthat tovább. Az egyházaknak végre el kell ismerniök s vállalniök kell e nemzetközi hivatásukat. Az állig fegyverzett Európában végre teljes erejükből kiáltaniök kell: Békeség a földön és az emberekhez jóakarát. Vállvetve kell dolgozniök, hogy a brutális erő helyébe a jogot, a háború helyébe a döntő bíróságot helyezzék.

Milyen eszközök állnak rendelkezésére e nemes és szent feladat elvégzésére? *Az európai egyházak hivatalos képviselőinek kongresszusa.* Az volna a hő vágyunk és kérésünk, hogy Európa összes egyházai, egy percre elfeledkezve az őket szétválasztó korlátokról, arra emlékeznének, hogy egy és ugyanaz az urok, egy és ugyanaz a mennyei atyjuk és egy és ugyanaz a hivatásuk: a szeretet istenének országát e földön megalapítani.

E meggyőződésben azt a kérdést intézik az egyházakhoz: hajlandók volnának-e hivatalos képviselőket küldeni az összes európai egyházak kongresszusára, amely, ha Isten is úgy akarja, 1914-ben Bernben tartatnék? Ápr. 15-ig kéri a feleletet. Ha a jelentkezők számát elégnek itélik, később értesítést küldenek a kongresszus időjéről és a tudnivalókról.

Kilépések az orsz. ev. egyházból Németországban. Németországban az elmúlt év utolsó negyedének nagy egyházi eseménye az az akció, melyet szociáldemokrata vezetők és a „Komitee Konfessionslos“ az egyház ellen indítottak. Ezzel az egyházból való kilépés hatalmas mozgalommá dagadt.

1901-ben az egész Németországban még csak 3686 kilépés történt, de ezzel szemben 8305-en léptek be az egyházba. Közben nőtt a belépők száma, 1911-ben 10373 volt. 1906 óta megint a kilépések száma nő úgy, hogy 1906-tól 1911-ig az ev. országos egyház tiszta vesztesége kerekén 60000 lélek. Kevesen lépnek ki a kis egyházakba, a tömeg felekezeten kívüli lesz. A kilépés 1902-ben kezdődött, 1906-ban 17111-re, 1908-ban 27150-re emelkedett, 1910-ben 17788-ra esett, 1913-ban, amennyire megítélhető, sokkal magasabbra emelkedik. A mozgalom fészke első sorban Berlin és Brandenburg s innen terjed főleg a nagy ipari városokban.

Az eredmény a mult év közepéig nem elégítette ki a komitét és a monistákat. Ekkor segítségükre jött a szociáldemokrácia. A párt maga nem vett részt a harcban, de egy nehény vezetője élére állott és proklamálta az egyházi sztrájkot. *Liebknecht* a porosz országgyűlésen megszólítottette az ev. egyház szomorú állapotait, amely csak „mint államilag kitarzott, államilag támogatott szervezet” áll fenn. *Peus* minden szociáldemokratának kötelességévé tette, hogy az egyházból kilépjen. Bernben minden hitvallást, még a legszabadelvűbbet is, a szabad gondolkodás akadályának jelentett ki. *Liebknecht* az egyházi sztrájkot már eleve politikai rendszabálynak tekintette: „én a mostoha atyát, az egyházat ütöm, de a mostoha atyát, az államot találok”. Kiéhezettjük az egyházat, amely így az államnak mindinkább terhére lesz. „Ki az egyházból s ezzel el a porosz junkerállamtól.”

Az agitáció szenvedélyességét mutatja az, hogy Berlinben a pincéreket és munkásokat nappal és éjszakai összejövetelekben dolgozták meg. Az állam egyház ellen való agitáció íassanként elcsendesült s a jelszó később az lett: „Los von der Kirche”!

De meg kell állapítanunk, hogy az egyházellenes akció magában a szociáldemokrata pártban is ellenzésre talált. *Kampfmeyer* különbséget tesz a szociáldemokrata és az egyházellenes mozgalom között. *Fischer* Ö. pedig magasabb szempontból így ír a dolgról:

„A munkások milliói, kiknek a mozgalomban való részvétele nem megy túl a választáson, strájkon és gyülekezések látogatásán, nem találnak szellemi meglegedést rajta. Hazát, otthont, vallást, családot elvesztettek. Testi élvezetek, újságolvasás stb. nem tudják az élet feldult ritmusát, a lelki egyensúlyt helyreállítani. Belső ürességet, szellemi sivárságot éreznek, az élet vigasztalannak, céltalannak látszik. Ez az, amit a tömeg vallásos szükségletének neveznek s ezzel számolnia kell a szociáldemokráciának is, ha nem akar egy napon egy nagy csalódást átélni.”

Az egyházi sajtó nem figyel eléggé a szomorú jelenségekre. Még nem lehet megmondani, vajjon elül-e a mozgalom, vagy még szélesebb körökre terjed ki. De annyi már megcáfolatlanul bizonyos, „hogy a nagyvárosi népesség nagy tömege, ipari munkásainak milliói az egyházra nézve végérvényesen elvesztek. Ezért nem csupán az egyház hibás. Ő becsülettel megtette, amit tőle kívántak s amit tehetett. De a faluról beözönlő hazátlan tömegről nem gondoskodott. Vagy legalább is nem azzal az odaadással, komolysággal és szenvedéllyel, ahogyan a szociáldemokrácia. Egy pap oda megy a munkáshoz és így szól hozzá: Ön bejelentette az egyházból való kilépését. A munkás válaszol: Már 15 éve lakom itt, soha egy pap sem kérdezőskö-

dött rólam; most ki akarok lépni s mindjárt utánam rohan egy". Hát rendben van ez? Hát nem a lelkigondozásnak, egyházi életünknek rettenetes hiányaira mutat ez? Ezen kívül két baj van még az egyházban. Egyik az egyház *hivatalos* jellege, amely az egyházat a nép szemében az államraison eszközüvé alacsonyította le. Másik a főconsistoriumnak az a rendelete, mely a papokat a nép közül visszakergette a templomokba, mellyel megvédte ugyan „a lelkesí hivatal méltóságát compromittáló támadásoktól“, de egyúttal elválasztó falat emelt az egyház és a munkások között, amely mögött a szociáldemokrácia, az egyháztól többé nem háborgatva, a nép szívéet a maga számára nyerte meg. Most kerül a sor a leszámolásra. „Nagy városaink munkásai egyázilag halottak, annyira, hogy semmi missziói munka nem fogja többé visszavezetni őket az egyházba“.

A szabadgondolkodók agitációját vezető szervezetek élén áll a *Komitee Konfessionslos* és a *Monistenbund*. A Komitee Konfessionslos alapszabályai szerint csak a felekezeten kívülieket tartja össze s állampolgári jogaikat akarja biztosítani; de a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy a kilépők számát igyekszik minden módon növelni s e célból hadat izen a keresztény világfelügásnak s híveinek a monistikus egyesületekbe való tömörülést ajánlja. Anyagi ereje nem nagy, de nagyon széles körben elterjedt hangulatnak a kifejezője. Elnöke *Drews* Artur. Iránya a legsivárabb, leglaposabb és legszűlsőbb szabadgondolkodóké.

Komolyabb figyelmet érdemel már tudományos színezetű fellépésénél fogva is a *Monistenbund*. Alapszabályai szerint „egységes, a természet ismeretén nyugvó világ- és életnézet“ kialakításán dolgozik. E világ és élet-felfügásban minden duálizmus „téves és a kulturát akadályozó“. Különösen téves és a kulturát akadályozó kinyilatkoztatott isteni igazságok feltevése, természetfeletti erők és hatalmak és a túlvilágnak felvétele, mint az ember földi életének célja és betetőzése. A monizmus tételei: a világ egységes; a természetet magából kell megmagyarázni természetfeletti elv feltétele nélkül; minden történés örök, nagy törvények szerint foly le, melyek a dolgok természetében birják alapjukat. Az új életeszmény az az emberiség, mely ismeri helyzetét a természetben s ez ismeret alapján sorsát saját maga határozza meg. *Drews* ezt a programot idealisztikusan magyarázza úgy, hogy ez a magyarázat isten létét nem kizárja, hanem épen magában foglalja. De *Häckel* a monisták utolsó gyűlésén ezt az irányt *pseudomonizmusnak* nevezte s erősen kikelt ellene: „Mi nem ismerünk transcendentitát, nem istent. Nincs valami különös életerő, természetfeletti“. S *Maurenbrecher* az idealizmus egész fejlődését Platontól Kantig „az emberiség egy nagy tévedésének“ mon-dotta. A monistákat a természettudományi mechanizmus élteti, azaz a régi sivár materiálizmus. E felfügás *ethikai* következményét *Ostwald* vonta le, aki sohasem tudta megérteni, hogy Sokrates miért akarta okvetetlenül kiinni a mérég poharát. Eijárása erkölcsileg kevesebb értékű, mintha nem hódolt volna meg az athéni törvényeknek, hanem menekült volna. Ép ilyen Giordano Bruno esete is. Érthető, hogy a monisták egymás között meghasonlítottak s például *Drews* kegyetlenül megkritizálja *Ostwald*ot s *Maurenbrecher* az egész „felvilágosodás“ nyomán „erkölcsi visszahatástól“ fél. *Friedrich*

tanár pedig azt mondja Ostwaldról, hogy rendszere nem monizmus, hanem dualizmus, csak a nevek mások: erő helyett energia, anyag helyett tömeg.

A belső egyházi élet területén kiemelendő a *belső misszió* hamburgi kongresszusa. Ezen a kongresszuson *Dryander* nagyon hangsúlyozta az egyházi szervezet mellett az egyéni lelkiismeret-jogát, mint a protestántizmus azon crejét, amely által minden évszázadban megújul s a kor szellemi áramlataival győzelmesen megbirkózik. A kongresszus dogmaellenes volt, nem pietisztikus hangulatú, nyílt és modern lefolyású. *Mahling* lelkesedéssel köszöntötte korunk kulturáját és személyi életét s a kilépési mozgalmak láttára is a vallási megújulás hajnalát látja napjainkban. *Mahling* pozitív irányú teologus s ez biztosította előadásának a kedvező fogadtatást.

Seeberg Rigában tartott előadást Jézus tanításáról. Jézus föltámadását tanítványai belső élményének magyarázta; csodáit pedig koncesszióknak kora alacsonyabb kulturájának. A rigai újságok megjegyzik erre: „az az eddigi feltevés, hogy *Seeberg* kifejezetten a pozitív teológia képviselője, erősen megrendült.“ A lapok vagy hallgatnak az előadásról, vagy szőrmentén kezelik a dolgot. A *Chronik* referense örömmel állapítja meg, hogy *Seeberg* pályája elejétől mostanig nagy haladást tett a liberális irányzat felé s ma már többé nem „pozitív“. De a pozitív sajtó hallgat; pedig hogy lármázott másfél évvel ezelőtt, mikor *Lahusen* püspök az apostolikum betűje ellen nyilatkozott. Úgy látszik, hogy a sajtónak az egyházpolitikában nem az igazság, hanem a hatalalom fekszik a szívében. Kész a legmesszebb menő koncessziókra, csak a hatalmában ne zavarják és háborgassák.

(*Chronik der Christlichen Welt* 1914 1—4. számai után.)

A katolikus egyház Északamerikában. Régi idő óta nem írtak és beszéltek Amerikában a katolicizmusról annyit, mint 1912-ben. A kivándorlás hónapról-hónapra nagyban növeli számukat. Az amerikai protestánsok nagy szabadelvűséggel kezelik a vallási kérdéseket. E körülmények merészekké tették a kath. papokat és a római tekintélyeket. Szervezetük, a kivándorlók-ról való gondoskodásuk, számtalan jótékonyági intézetük s többnyire városi egyházközségeik imponálnak a kivándorlóknak. Akik Európában az egyházzal közönyösen állottak szemben, nemsokára a kivándorlás után körmenetekben vesznek részt s nemcsak szórványosan, hanem [tekintélyes számmal. A protestánsok és katolikusok arányszáma csaknem minden nagy városban megváltozott a katolikusok javára. Boston, New-York, Chicago két harmad részben, S.-Francisco és New-Orleans több mint három negyed részben katolikusok. Bizonyos városi és állami hivataloknál kezdenek a „kath. szavazatokra“ számítani. A kath. egyház oly jogokat igényel magának, amilyen a prot. egyházaknak soha eszébe sem jutott volna. Az amerikai szabadsággal tudatosan visszaélnék s papi túlkapások esetei ma már nem szórványosak. Hányszor megtörténik már büntetlenül, hogy egyes házasságból származott gyermekek keresztlevelére odatették: „a szülők konkubinatusban élnek, a gyermek törvénytelen.“ És prot. oldalról mindezideig még nem tettek semmit a római túlkapásokkal szemben. Az Egyesült-Államok kath. egyházának egykor örömmel üdvözölt „amerikanizmus“-ának ma már nyoma sincs. *The Menace*

címen lap indult meg, amely az amerikai államok szervezetének prot. jellegét akarja védelmezni s nem prot. jogokat, hanem előjogok nélkül egyenlő jogot követel mindenkinek s így akarja életre kelteni a protestáns öntudatot.

Gyászhirek. *Bonyhádi Perczel Ferenc*, a magyar mezőgazdák szövetkezetének vezérigazgatója, az orsz. magyar gazdasági egyesület igazgató-tanácsának, az unitárius egyház főtanácsának tagja, a Pátria irodalmi vállalat és nyomdai r.-t. igazgatósági elnöke, életének 58., házasságának 30. évében hosszú és súlyos szenvedés után jan. 21-én Budapesten elhunyt. Temetése a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete Székházából jan. 23-án iörtént. Halálát neje, Kozma Flóra folyóiratunk munkatársa, Flóra, Mártha, Judith és Olga gyermekei és kiterjedt rokonság gyászolja. Folyóiratunk egyik melegen érdeklődő barátját veszítette el az elhunytban. Finom, gyöngéd lélek, telve embertársai iránt való nagy és meleg szeretettel és kész az emberek boldogulásáért lankadatlan munkára, amely saját szervezetét kikezdi és idő előtt megőrli. Mindazok a körök és testületek, melyekben szociális élethivatása teljesítése közben forgott, csak szeretni, tisztelni és becsülni tudták egyszerű, puritán, szolgálatra mindig kész nemes egyéniségét. Egy csöndben, föltűnés nélkül, zajtalanul munkáló, nemes szívű emberrel kevesebb a magyar közéletben, melynek sok ilyen munkást kívánunk.